

Samalla hyötyvät myös suomenoppijat: asioiminen on tärkeä taito, ja sen hallinta helpottaa maahanmuuttajataustaisen elämää ja estää hänen syrjäytymistään. Sovellusmahdollisuudet ovat yksi väitöskirjan kiistattomista ansioista, mutta se on teoreettisestikin vakuuttava. Siinä testataan monia tapoja lähestyä vertailtavien asiointitilanteiden dialogeja sekä erityisesti postmodernin kohteliaisuusutkimuksen soveltuvuutta uudentyyppisen aineiston analysointiin.

PIRKKO MUIKKU-WERNER
etunimi.sukunimi@uef.fi

Lähteet

- CULPEPER, JONATHAN 2011: *Impoliteness. Using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LEECH, GEOFFREY N. 1983: *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- WATTS, RICHARD J. 2003: *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tekstin kokonaisrakenne ja kappalejako monitieteisessä tarkastelussa

Johanna Komppa: *Retorisen rakenteen teoria suomi toisena kielenä -ylioppilaskokeen kirjoitelman kokonaisrakenteen ja kappalejaon tarkastelussa*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012. 218 s.
ISBN 978-952-10-8163-7.

Johanna Kompan väitöskirja antaa lukijalleen yhteiskunnallisesti merkittävää pohdittavaa: miten voitaisiin ylioppilaskokeeseen valmentavassa suomi toisena kielenä -opetuksessa parantaa ei-äidinkielisten opiskelijoiden jatko-opintokelpoisuutta? Kompan konkreettiset opetuksen ja koetehtävien uudistamiseen liittyvät pohdinnat voisivat johtaa muutoksiin, jotka edistävät opiskelijoiden tasa-arvoa.

Kompan tutkimus on retorisi-lingvististä tekstintutkimusta suomi toisena kielenä -oppimisen (myöhemmin S2) kontekstissa, aineistona ylioppilaskirjoitus-

ten kirjoitelmat vuodelta 2001. Kirjoitetun kielen ja tekstintutkimuksen asema täydentyy retoriikan tutkimuksella. Retoriikan teoriaan kuuluu taustaoletus, että kirjoittaja tekee tarkoituksellisesti valintoja tekstiinsä. Voidaankin kysyä, mikä on ylioppilaskokelaan valintojen tarkoitus hänen kirjoittaessaan kirjoitelmaa: noudattaa koetehtävän kirjoittamisen ohjeita vai vakuuttaa opettaja asiasisällöstä ja sisällön välittämisen taidosta – vai molempia? Viestinnän retoriset tarkoituserät ovat tutkimuksen keskiössä tutkimuksen nimen perusteella, mutta itse tutkimuksessa retorista vuorovaikutuksellisuutta ei käsitellä erikseen. Tutkimus keskittyy kirjoitelmien kokonaisrakenteeseen ja tekstiä rakentaviin osiin sekä osien retorisiin suhteisiin.

Vuonna 2012 on Suomessa käyty keskustelua sekä äidinkielisestä ylioppilaskokeesta että S2-kokeesta. Keskustelua

ovat käyneet ainakin Juha Rikama (Rikama 2012) ja S2-opettajat *Helsingin Sanomien* mielipidepalstalla (Rapatti & Svala 2012). Molemmissa kannanotoissa on kiinnitetty huomiota ylioppilaskokeen kirjoitelmien arviointiin opettajan arvioimistehtävän kannalta ja mielipidekirjoituksessa erityisesti maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden oikeusturvan näkökulmasta. S2-opettajat ovat huolissaan siitä, että uudistus saattaa vaarantaa hallitusohjelmaan kirjatun tavoitteen saada maahanmuuttajanuoret osallistumaan jatko-opintoihin samassa suhteessa kuin kantaväestö. Mielipidekirjoituksen lopussa S2-opettajat toteavat: ”S2-opetussuunnitelmien ja oppimäärien uudistamisen tulee perustua ajantasaiseen tutkimukseen.” (Mp.) Katson, että Kompan tutkimus vastaa toiveeseen.

Äidinkielen kirjoittamisen ja kielenkäytön tutkimuksia ovat kautta aikain motivoineet käytännön tarpeet: opetuksen kehittämisen avuksi on tarvittu välineitä ja syvää ymmärrystä kielenkäytöstä ja kielen oppimisesta. Tutkimuksia on tehty myös Suomessa, mutta Kompan mukaan erityisesti suomalaisessa tekstintutkimuksessa koulukirjoittaminen on ollut marginaalissa. Komppa perustelee tutkimuksensa rajaamista tekstin kokonaisrakenteen tarkasteluun hyvin. Erityisen kiinnostavasti Komppa tuo esiin sellaisia oletuksia tekstin rakenteesta, jotka liittyvät kirjoittamisen opettamiseen ja kirjoitelmien arvioimiseen. Aiemmat tutkimukset ovat olleet lähinnä preskriptiivisiä, kun taas Kompan tutkimus on deskriptiivistä. Tutkimuksen tarve tulee siis perustelluksi käytännön työn, ilmiön ajankohtaisuuden ja aieman tutkimuksen kautta.

Kompan tutkimuksen *tarkoituksena* on osallistuminen suomi toisena kielenä

-opetuksesta ja erityisesti ylioppilaskokeesta käytävään keskusteluun (luku 2.1). Konkreettisempaan *tavoitteena* puolestaan on tuottaa tietoa S2-ylioppilaskokeen kirjoitelman rakenteesta ja koetella retorisen rakenteen analyysivälinettä koululaisien tuottamien suomenkielisten tekstien analyysiin (luku 1; luku 2.1). Tutkimuskohteita eli tekstikokonaisuutta ja kappaletta tarkastellaan deskriptiivisesti. Pyrkimyksenä on lopulta kehittää S2-koetta ja suomen kielen käytön opettamista yleisemminkin.

Aineisto, yhteensä 137 kirjoitelmaa (joista 96 kokonaisrakenteen analyysissä), on riittävä. Retoristen suhteiden tulkintojen ja jaksojen analyysin työläyden huomioon ottaen aineisto on suuri, tutkijan sanoin ”haastava” (luku 3.1). Määrää voi verrata kontrastiiviseen tutkimukseen. Esimerkiksi Maria Isaksson-Wikberg on väitöstutkimuksessaan (1999) analysoinut koululaisten kirjoitelmia aineistonaan 120 esseettä, 60 esseettä kummastakin tarkasteltavasta kulttuurista (amerikkalainen ja suomenruotsalainen).

Teorioita ja menetelmiä

Kompan tutkimuksella on kolme tutkimuksellista tukijalkaa: tekstin rakenteen tutkimus, erityisesti retorisen rakenteen teorian käsittein, S2-tutkimus ja opinnäytetyön tutkimus. Aiempi tutkimuskirjallisuus esitellään johdonmukaisesti näiltä kolmelta alueelta. Tutkimus kytkeytyy myös tekstilajitutkimukseen erityisesti tiettyyn instituutioon ja diskurssiyhteisöön liittyvän tekstin analysoimisen ja tekstin kontekstin hyödyntämisen kautta. Komppa osoittaa pitkin tutkimusta vakuuttavasti, että retorisen rakenteen teoria (*Rhetorical Structure Theory*, RST, Mann & Thompson 1988) ei

ole kokonaisrakenteen tutkimisessa yksistään riittävä analyysiväline, vaan myös leksikaalis-semanticista tarkastelua tarvitaan (myös esimerkiksi Sääsilahti 2006 sekä Kuronen, Tienari & Vaara 2005).

Tutkimukselle avataan metodinen ja sisällöllinen aukko selkeästi johdannon kirjallisuuskatsauksessa. Tosin tutkija olisi voinut jo johdannossa korostaa sitä, että maailmanlaajuisestikaan retorisen rakenteen teoriaa ei ole vielä käytetty laajojen aineistojen analyysiin eikä tekstilajitutkimuksessa – mitä tämä tutkimus ei varsinaisesti pyri olemaan. Eriyisesti yhden tekstin yksikön, kappaleen, tutkimuksen aukon Komppa määrittelee hyvin, ja hän myös pystyy tuomaan tästä aiheesta selvästi uutta tietoa. Komppa toteaa esimerkiksi, että kappaleen tutkimuksesta ei näkökulmia ko koavaa katsausta ole aiemmin tehty eikä kappaletta ylipäättään ole tutkittu deskriptiivisesti.

Tutkimuksen kolme tutkimuskysymystä kohdistuvat kirjoitelman rakenteen osien retorisiin suhteisiin, kappalejakoon ja tutkimusmenetelmän soveltuvuuteen koululaisten kirjoitelmien rakenteen analysoimiseen. Tutkimuksen kohdistaminen juuri kirjoitelman kokonaisrakenteeseen motivoituu muun muassa siitä, että rakenteeseen liittyy kirjoitelman arvioimisen kriteereitä (luku 1.3.3). RST soveltuukin hyvin nimenomaan tekstikokonaisuuksien tarkasteluun.

Tutkimus on ansiokas lisä tutkimusalueella, jossa aineistona ovat oppijoiden kirjoitelmat. Tällaista tutkimusta ovat tehneet Suomessa esimerkiksi Mauranen (1993), Isaksson-Wikberg (1999), Juvonen (2010) ja Valtonen (2012). Vaikka Komppa ei olekaan tutustunut Isaksson-Wikbergin tutkimukseen, se paljastaa entistä selvemmin, missä suhteessa RST-

analyysi yhdistettynä lingvistiseen analyysiin on monipuolisempi analyysiväline kuin kokonaisen tekstin argumentointiin keskittyneet välineet. Tutkijaa ensinnäkin kiinnostaa se, miten asiasisällöt järjestyvät retorisesti tekstiksi kirjoittajan tulkittujen *päämäärien* ohjaamina. Toiseksi analyysissa korostuu funktionaalinen merkitysten tulkinta siten, että kirjoitelman *kokonaisrakenteesta* puhuttaessa osia suhteutetaan kokonaisuuteen, johon kirjoittaja on päämäärineen päätenyt. Sääsilahti (2007) kuvaa tällaista tutkimusotetta osuvasti: retoris-lingvistinen tarkastelu mahdollistaa tekstilajin *ominaisuuteen* monipuolisen hahmottamisen ilman tekstilajimäärityksen tavoitetta. Tekstikokonaisuuden tarkastelu liittyy myös Kompan tutkimuksen keskeiseen käsitteeseen *koherenssi*, joka RST:ssä ei ole lukijan tulkinnan tulos vaan edellytys tekstin olemassaololle eli kirjoittajan valintojen tulos ja motivoija. Tämä teorian keskeinen oletus muistuttaa RST:n perusfilosofiasta: viestin lähettäjän päämääränä on vastaanottajaan vaikuttaminen (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971).

Menetelmänvalinta on siis onnistunut, mutta Komppa olisi voinut perustella valintansa tarkemmin samoin kuin sen, miksi ei ole käyttänyt jotakin toista menetelmää. Hyvät valinnat olisivat päässeet vielä parempaan valoon.

Tuloksia ja vastauksia tutkimuskysymyksiin

Tutkimuksen lukija saa arvokasta, opetukseen siirrettävissä olevaa tietoa funktionaalisten jaksojen retorista suhteista (luku 3) sekä aloituksista ja lopetuksista kokonaisrakennetta vasten tarkasteltuina (luku 4). Komppa osoittaa esimerkiksi, että deduktiiviset ja induktiiviset aloituk-

set sekä yhteenvedon ja evaluoinnin sisältävät lopetukset ovat aineistossa yleisiä. Tulokset esitellään ensin tiivistettyinä taulukkoihin ja diagrammeihin pistemäärittäin, mikä pohjustaa hyvin tulosten myöhempää yksityiskohtaista tarkastelua. Määrällinen tutkimusote täydentää perustellusti laadullista.

Samoin kappaleista ja kappalejaosta on työssä kiinnostavaa analyysia. Esimerkiksi typografisesti lopetuskappaleeksi merkityn jakson ja retorisesti tulkitun lopetuksen ero osoitetaan ja todetaan, että typografinen kappalejako ei ole merkitsevä seikka tekstin retorisen rakentumisen kannalta (luku 5). Tämä luku osoittaa tutkimusmenetelmän vahvuudet selvästi: retoriset tulkinnat ja lingvistiset analyysit täydentävät toisiaan ja syventävät ilmiön ymmärrystä.

Toisen tutkimuskohteen, kokonaisrakenteen, tuloksista raportoiva luku 6 on retorisia tulkintoja (luku 3) ja retorislingvistisiä tekstijaksojen analyyseja yhdistävä kokonaisuus. Tarkastelussa hyödynnetään ansiokkaasti edellisten lukujen tuloksia ja kirjoitelmien instituionaalista kontekstia eli ylioppilaskokelaan kypsytyksen arvioimisen ja tehtävänannon merkitystä tuotoksille. Näiltä osin voidaan selvimminkin puhua tutkimuskohteesta *tekstikokonaisuutena* tarkoitetaan myös sitä, että kontekstit otetaan huomioon tulkinnassa.

Kokonaisrakenteen tarkastelun tulosten mukaan asiakirjoitelmat edustavat kahta rakennetyyppiä: perusrakennetta ja perusrakenteesta poikkeavia rakennetyyppejä, joita on aineistosta 13 %.

Tutkimus osoittaa kiinnostavasti, että tehtävänannot eivät ohjaa tiettyihin kirjoitelmien rakenteisiin paitsi siten, että kokelas noudattaa tehtävänannon lisäohjeita. Hän esimerkiksi kertoo pyydet-

täessä oman mielipiteensä asiasta tai vastaa tarkentavaan kysymykseen, erityisesti kirjoitelman loppupuolella. Tutkija voi kysyä: onko tässä kyse auktoriteetin tai instituution ja ylioppilaskokelaan vuorovaikutuksesta retoriikan kontekstissa? Toisaalta Komppa on huomannut myös siirtovaikutuksen, joka kirjoitelmiin voidaan tulkita vieraiden kielten ja reaaliaineiden opiskelemisesta: koevastausta muistuttava satelliittirakenne ei sisällä varsinaista kirjoitelman lopettavaa jaksoa.

Päätännössä (luku 7) oman alalukunsa saa yksi tutkimuskysymyksistä eli käytetyn teorian ja analyysivälineen arviointi. Arviointia on esitetty ansiokkaasti myös analyysien yhteydessä aiemmissa luvuissa.

Tutkimustulokset hyötykäyttöön!

Komppaa on kiittäminen siitä, että hän on vienyt retorisen rakenteen teorian soveltamisen uusille urille ja tuonut kansalliselle ja kansainväliselle tiedeyhteisölle arvokasta tietoa menetelmän soveltuvuudesta laajojen aineistojen analyysiin. Uskon, että kokonaisen tekstin sisältöjen ja jaksojen retoristen suhteiden laaja kirjoitus palvelee opettamisen tarkoituksia paremmin kuin pelkkä perustelemisen analyysi, vaikka sekin on tärkeää. Tutustuminen Isaksson-Wikbergin (1999) tutkimukseen olisi siis ollut eduksi työlle menetelmän perustelussa ja tulosten suhteuttamisessa aiempaan tutkimustietoon. Tutkimustulosten merkitys olisi korostunut entisestään.

Raportti on johdonmukainen rajaukseen nähden, ja se on kirjoitettu selkeästi; muun muassa monipuolinen metateksti auttaa lukijaa jäsentämään tekstiä. Retoristen suhteiden tulkinnat ja lingvisti-

nen analyysi on raportoitu tarkkaa varmuusasteiden hallintaa osoittaen: raportista käy ilmi, mikä on tulkinnanvaraista retorisen menetelmän luonteen vuoksi, mikä taas lingvistisen perustelun pohjalta varmempaa. Tutkimuksen rakenteesta voi kuitenkin kysyä, olisiko luvusta 3 ollut erotettavissa omaksi tulosluvukseen retoristen suhteiden tulkinta. Luku on loogisella paikallaan, koska sen antama tietoa hyödynnetään muissa tulosluvuissa. Työn nimessäkin RST-teoria on korosteisesti ensimmäisenä ilmauksena ja koko nimen ytimenä niin, että tutkimuskohteet – kokonaisrakenteen ja kappalejako – tavallaan alistetaan sille. Yhden tulosluvun lisäys ei olisi ristiriitainen, vaikka retoristen suhteiden tulkinta ei vielä tarkkaan ottaen ole *analyysin* tekemistä vaan suhteiden *havainnointia* ja *tulkintaa*.

Tutkimus on tervetullut täydennys koulukirjoitelmien argumentaatioteoreettisille tutkimuksille. Retoriikan tutkimuksen menetelmä tekee tutkimuksesta myös väistämättä vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen tutkimusta, mitä puolta Komppa ei kuitenkaan korosta. Tutkimus painottaa kirjoitelman ja sen osien funktioiden merkitystä, mikä olisi saattanut puoltaa vuorovaikutuksellisuuden selvempää tarkastelua jossakin määrin. Retorisen teorian luonteen ja kontekstin merkityksen näkökulmista voisivat varovaisesti tulkita, että Komppa on tutkimuksessaan lähempänä *tekstualistia* kuin *kontekstualistia* (ks. Rikama 2012), vaikka funktionaalisen kielentutkimuksen hengessä analyysi toki on kontekstin huomioon ottavaa. Rikama (mas. 57–58) kuvaa tutkijoiden ja ylioppilaskokelaisten tapaa tehdä analyysia kaunokirjallista teoksista *tekstuaaliseksi* silloin, kun teosta tulkitaan kirjallisena esityksenä.

Tulkinta on silloin sen osoittamista, millaisin kielellisin keinoin teos on rakennettu ja merkityksiä välitetty. *Kontekstualistille* taas tulkinta on esitysteknisen tarkastelun lisäksi päättelyä siitä, mitä teos merkitsee kontekstin valossa, esimerkiksi henkilökohtaisessa ja yhteiskunnallisessa merkitysympäristössä. Rikama kaipaa tekstualismin tilalle kokonaisvaltaista merkitysanalyysia (mas. 59). Rikaman puheenvuoro on osoitus Kompan tutkimuksen ajankohtaisuudesta, ja uskon, että sekä Komppa että Rikama edistävät puheenvuoroillaan opetusta ja ylioppilaskokeiden uudistamista.

Tutkimus avaa monia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Esimerkiksi RST-menetelmän koettelemista kannattaa muidenkin tutkijoiden jatkaa, jotta voitaisiin ymmärtää – Kompan sanoin – ”onko tekstiin tulkitussa retorisen rakenteen epäselvyydessä kyse teorian vai analyysin puutteista” (s. 189). Toisaalta tekstejä voisi tarkastella myös maahanmuuttajien yhteiskuntaan soisaalistumisen kannalta. Tekstin tuottamisen prosessia voisi siis tutkia kulttuurin ja kontekstin huomioon ottaen: millainen yhteys ylioppilaskokeen tuotoksilla ja soisaalistumisella yhteiskuntaan ja sen tekstilajeihin on (myös Kalliokoski 2006)? Retorisen tutkimuksen ajankohtaisuudesta kertoo esimerkiksi Wilkinsin ja Wolfin (2012) kiinnostava artikkeli aiheena ”etnografia retorisessa analyysissa: uusi retorinen käänne”. Tutkijat suuntaavat retorista analyysia paikallisiin kulttuurisiin diskursseihin. Retorinen analyysi siis elää ja etsii uusia suuntia, kuten voi havaita sekä Kompan tutkimuksesta että mainitusta artikkelista.

MARJA-LIISA KURONEN
etunimi.sukunimi@aalto.fi

Lähteet

- ISAKSSON-WIKBERG, MARIA 1999: *Negotiated and committed argumentation. A cross-cultural study of American and Finland-Swedish student writing*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- JUVONEN, RIITTA 2010: Evaluoiva että-yhdyslause ja retoriset rakenteet suomenkielisessä ylioppilasaineessa. – *Virittäjä* 114 s. 39–70.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre. Tekstilaji* s. 240–256. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURONEN, MARJA-LIISA – TIENARI, JANNE – VAARA, EERO 2005: The merger storm recognizes no borders. An analysis of media rhetoric on a business manoeuvre. – *Organization* 12 s. 247–273.
- MANN, WILLIAM C. – THOMPSON, SANDRA 1988: Rhetorical Structure Theory. Toward a functional theory of text organization. – *Text* 8 s. 243–281.
- MAURANEN, ANNA 1993: *Cultural differences in academic rhetoric. A textlinguistic study*. Frankfurt: Peter Lang.
- PERELMAN, CHAÏM – OLBRECHTS-TYTECA, LUCIE 1971: *The new rhetoric. A treatise on argumentation*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- RAPATTI, KATRIINA – SVALA, MARJAANA 2012: Ylioppilaskokeen uudistus vaarantaa yhdenvertaisuuden. Mielipide. – *Helsingin Sanomat* 19.5.2012.
- RIKAMA, JUHA 2012: Miksi ja miten kirjallisuutta tutkitaan? – *Tieteessä tapahtuu* 4/2012 s. 57–59.
- SÄÄSKILAHTI, MINNA 2006: *Vapise, kuningas Alkoholi. Alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana*. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2007: Retoriikan välinein tekstilajia tutkimaan. – *Puhe ja kieli* 27 s. 41–46.
- VALTONEN, PÄIVI 2012: Äidinkielen ylioppilaskokeessa kirjoitettavia genrejä. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käytäntöä* s. 495–514. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 29. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk29/> (10.5.2012).
- WILKINS, RICHARD – WOLF, KAREN 2012: The role of ethnography in rhetorical analysis. The new rhetorical turn. – *European Journal for the Philosophy of Communication* 3 s. 7–23.